

MALATYA DOLAYLARINDA COĞRAFİ GEZİLER¹⁾

Prof. Ali TANOĞLU, İstanbul

II

V. BANAZ DERESİ VE DERME SUYU VADİLERİ

Malatya bahçeleri ve bu bahçelerin yeşilliği içinde boğulan kasaba ve köyler, geçen yazımızda da söylediğimiz gibi, evvelâ geniş, sonra gittikçe daralan bir şerit halinde güneye doğru, büyük Derme kanalı ve arkları ve Derme suyu boyunca Malatya'dan Gündüzbey'e kadar kesintisiz olarak devam eder. Gündüzbey Malatya'nın 10 - 12 kilometre güneyinde, Derme suyunun kaynağına yakın bir yerde, bu suyun açtığı derin ve oldukça geniş tabanlı bir vadi içinde, İsmetpaşa nahiyesine bağlı ve 1935 nüfus sayımına göre 1800 nüfuslu büyük bir köydür. 5055 kişiyi bulan nüfusu ve vâdi yamaçlarına tırmanan ve yeşilikler içinde kaybolan evleriyle nahiye merkezi olan İsmetpaşa kasabası da aynı vadede, Gündüzbey'in biraz aşağısında, büyük Derme kanalının Malatya doğrultusunda çevrildiği yerdedir.

BANAZ DERESİ:

Malatya'dan Gündüzbey'e başlıca iki yoldan gidilebilir: Bahçeler içinden giden ve Tecde, Barguzu, Kilayik köylerinden ve İsmetpaşa kasabasından geçen aşağı yol; Banaz veya Horata deresinden geçen yukarı yol. Malatya'dan Gündüzbey'e yukarı yoldan gidildiği zaman bu yol biraz sonra bahçeler içinden çıkar ve Beydağı eteklerine yaklaşarak Banaz deresine girer. Banaz yahut Horata deresi Beydağının batı yamacındaki bir kısım selinti sularını toplıyan ve bunları Malatya havzasına döken küçük bir deredir. Banaz deresinin suyu yazın çok azalmakta yahut büsbütün kurumaktadır. Bizim geçtiğimiz sırada dere yatağı hemen hemen kuru bir halde idi. Bizden evvel buradan geçmiş olan bir jeologun (2) bu küçük dereye taraçalar aramış olmasını ve «derenin iki tarafında üst üste duran ve dere boyunca takip olunabilen dere tabanından itibaren 4 - 10 metre yükseltilerde iki taraça» bulmuş olmasını ve nihayet Banaz vadisinin oluşunu antesedans ile izaha

¹⁾ Birinci yazı Türk Coğrafya Dergisi'nin 2'nci sayısındadır. Metinde parantez içindeki rakamlar birinci yazının başında verilmiş olan bibliyografyaya aittir.

çalışmasını biraz yadırgadığımı burada işaret etmeden geçemeyeceğim. Beydağının dik yamaçlarından inen ve uzunluğu bir kaç kilometreyi geçmeyen Banaz deresi hakikatta bir sel yatağından başka bir şey değildir. Bu vadi taslağında antesedans kadar sıklık taraçalar da aramak abestir. Kışla bendini besleyen Banaz deresinin Malatya bahçelerinin sulanmasındaki payı azdır.

Banaz deresinin marnlar içinde açılmış olan küçük havzası baştan aşağı bağlarla örtülüdür. Asmalar kalker kornişlere kadar tırmanıyor ve aşağı yukarı 1600 metreye kadar yükseliyor. Banaz bağları, Beyderesinin yukarı havzasında, uzaktan görüldüğüne göre, gene marnların üzerinde yerleşmiş olan Kadıruşağı ve Seyituşağı bağlarıyla beraber Malatya'nın sulamadan yetiştirilen en önemli bağlarıdır. Malatya'da bu bağlardan başka, ovada sulama ile yetiştirilen ve bilhassa Malatya, Barguzu ve Kilayik bahçelerinde geniş yer kaplıyan bağlar vardır ki bunlar yamaç bağlarından farklıdır. Sulama ile yetiştirilen ova bağları asma salkımlarının büyüklüğü ve üzüm danelerinin iriliği ile ayırdedilebilir. Bağcılık ve şarapçılık Malatya'nın en eski gelenekleri arasında yer alır. Hititlerin bu bölgede imâl ettikleri şarapların kalitesi hakkında fikrimiz yoksa da Strabon Malatya şaraplarından bazılarının o zamanki Yunan şaraplarına rakip olabilecek derecede iyi olduğundan bahsediyor (15). Malatya'da bugün de çok çeşitli üzüm yetiştiriliyorsa da bu üzümler yaş olarak istihlâk ediliyor ve pekmez imâlinde kullanılıyor.

Banaz deresinde, yol kenarında, fundalık arasında yabancı ünnaplara da rastladık. Ünnap ağacı, bilindiği üzere, asma gibi, bir Akdeniz iklimi bitkisi olup elverişli bakı ve toprak şartları altında Malatya havzasında iklimin Akdeniz iklimini hatırlatacak kadar ılık olabileceğini göstermektedir. Bununla beraber bu ılıklik Akdeniz ikliminin diğer ve asıl karakteristik bitkisi olan zeytin ağacını barındıracak derecede değildir. Çünkü ne Banaz deresinde ne de Malatya havzasının diğer her hangi bir yerinde zeytin ağacına rastlamadığımız gibi, Malatya'da bu ağacın mevcudiyetinden bahsedildiğini de işitmedik. Esasen Malatya havzasındaki sıcaklık şartları zeytin ağacının buraya sokulmasına tamamiyle engel görünüyor. Meteoroloji bültenlerine göre Malatya'da kışın sıcaklık — 17° ye kadar düşmektedir. Halbuki zeytin ağacı ancak — 10° ye kadar dayanabilir ve bu sıcaklık derecesi ağacın sınırlarını çizer. Bu şartlar altında eski müelliflerin Malatya'dan bahsederken Semiramis'in oturduğu bu bölgeyi süsleyen ağaçlar arasında zeytin ağacını da zikretmiş olmalarını nasıl izah etmeli? Bunların uzaktan zeytin ağacına çok benzeyen ve Malatya'da çok görülen iğde ağacıyla zeytin ağacını karıştırmış olmaları mümkündür. Geçen asrın sonlarında Malatya'dan

geçmiş olan Naumann (19) Akdeniz ikliminin diğer karakteristik bir bitkisi olan incir ağaçlarının Malatya bahçelerinde yer aldığından bahsediyor. Gerçekten Malatya'nın bazı bahçelerinde birkaç incir ağacına biz de rasladık. Fakat bunlar süs kabilinden yetiştirilmekte olup sert kışlara dayanamıyarak çok defa ölmektedir. Malatya havzasında, şurada burada güneşli yamaçlarda kalker kayalar üzerinde yabani incir ağaçlarına da raslanıyor. Fakat ne olursa olsun Malatya'nın iklimi ılık gibi görünürse de bu ılıkılık ne zeytin ne de hattâ incir ağacını barındıracak derecede değildir. Malatya'da yıllık ortalama sıcaklık $13^{\circ}.2$; ikincikânun ortalaması -1° ; temmuz ortalaması 26° ; şimdiye kadar kaydedilen en aşağı sıcaklık derecesi -17° , en yukarı sıcaklık derecesi ise $41^{\circ}.8$ dir. Bu sıcaklık şartları ile Malatya iklimi tipik bir kara iklimidir.

Malatya - Gündüzbey yolunun Banaz deresini aştığı yerde vadinin sağ akları sarımtırak ve oldukça billûrlaşmış kalkerlerden müteşekkildir. Lütès katına ait olan (3) bu kalkerler 20 - 30 derece bir eğimle kuzey batıya doğru dalmaktadır. Bunun neticesi olarak karşı aklarda yükselen yol boyunca kalkerlerin altındaki tabakalar meydana çıkmaktadır. Bunlar kalkerler gibi aynı doğrultuda dalan marınlar, greler ve konglomeralardır. Konglomeralar içinde gre, billûri şist, mermer ve andezit çakılları bulunmaktadır. Banaz deresinden sonra Derme vâdisine inerken yol boyunca birkaç yerde kırılmış olarak aynı tabakalara raslanmaktadır. Nümlürlük kalkerlerin hemen altında bulunan ve Fliş görünümünde olan bu tabaka serisi alt Eosen ve üst Kretaseye aittir (6).

DERME SUYU:

Güneydoğu kuzeybatı doğrultusunda uzanan ve bu doğrultuda bir dislokasyon çizgisine uyuyor gibi görünen Derme vadisi marınların içinde açılmış olup oldukça derin ve geniş bir vadidir. Vadinin pek sarp olmıyan yamaçları çıplak veya marınlar üzerinde yerleşmiş olan bağlarla örtülüdür. Buna karşılık vadi tabanı baştan aşağı koyu bir yeşillige gömülmüştür. Kavak ve söğüt ağaçlarıyla beraber hemen her çeşit meyve ağacının yer aldığı bu yeşillik sık bir orman galerisi halinde Gündüzbey'in ilerisinde Çaybaşı'na kadar uzanır (resim 1).

Gündüzbey'in ilerisinde Pınarbaşı'na doğru Derme suyunun sağ kıyısını takibeden Adıyaman yolu boyunca yer yer değişir. Gündüzbeyden bir kilometre kadar ötede, Kapuluk denilen yerde kırmızımtırak billûrlü kalkerlere ve bunlarla temas halinde şistlere raslanır. Kalkerlerin dalışları pek belli değilse de şistler açıkça kuzeybatıya doğru dal-

maktadır. Bu noktada yükselti elimizdeki barometreye göre aşağı yukarı 1200 metre civarındadır. Bu rakımın doğru olarak bilinmesi önemlidir. Çünkü burası Derme kanalının başlangıç noktasıdır. Buradan itibaren yol boyunca Derme suyunun kaynağına, yani Pınarbaşı'na kadar yereye gene değişir. Şist ve kalkerlerden sonra kongmeralara, sonra çok kıvrımlı kaplama halinde kalkerlere ve nihayet Pınarbaşı'nda gene şiste ve bunların üzerinde bulunan mavimtırak billûrlaşmış kalkerlere raslanır. Pınarbaşı'ndan sonra Adıyaman yolu boyunca bu mavimtırak kalkerler veya mermer - kalkerler daha bir müddet devam eder. Bu kalkerlerden Rüdüst olduğunu tahmin ettiğimiz bir fosili çıkarmak için tam bir saatten fazla bir zaman koymak zorunda kaldık. Bu çekiç, çelik işleme sert kayada ve yarı yamaçta açılan Adıyaman yolu Malatya Vilâyetinin en iyi yollarından ve en büyük başarılarından biridir.

Pınarbaşı'nda şistlerin ve bunlara dayanan kalkerlerin her iki aklındaki dalışları burada bir antiklinal meydana getirecek şekildedir. Şistler bu antiklinalin çekirdeğini teşkil ediyor ve bu sayede yüzeyde bulunuyorlar. İşte Malatya'nın hayatını borçlu olduğu başlıca pınar burada doğmaktadır: Pınarbaşı. Malatya havzasında Bey yahut Beyler deresi adını alan Derme suyunu ve bu sudan ayrılan Derme kanalını besleyen ve böylece Gündüzbey'den başlayarak Malatya, hattâ Eski Malatya'ya kadar uzanan hemen bütün Malatya bahçelerine su sağlıyan bu büyük kaynak geçirimli ve geçirimsiz iki nevi yereyin, kalker ve şistlerin doğurduğu büyük bir karst pınarıdır. Bu noktada yükselti 1250 metre civarındadır. Suyun akımı, 3 - 4 metre küp kadardır. Suyun sıcaklığı 11° idi. Kaynağın ilerisinde Derme vâdisi devam etmekle beraber yatakta su yoktu.

Derme suyu başlıca Pınarbaşı'ndan almaktadır. Bu su Pınarbaşı'nın biraz aşağısında, Çaybaşı mevkiinde büyük bir dere şeklini alır ve daha aşağıda Kapuluk mevkiinde ikiye ayrılır. Suyun bir kısmı kendi tabii çıkırında akar ve daha aşağıda Beydağından inen diğer bir kolla (İnek pınarı) birleşerek Bey deresi adı altında Malatya havzasını Güney kuzey doğrultusunda geçerek Tohma suyuna dökülür. Suyun diğer kısmı ise İsmetpaşa kasabasına kadar dereye paralel olarak giden ve buradan itibaren Kilayik, Barguzu ve Tecde köylerinden geçmek suretiyle Malatya doğrultusunda çevrilen büyük bir kanala (Derme kanalı) alınmıştır.

Ne zaman ve kimler tarafından açıldığı iyice bilinmeyen ve ilk yapıldığı zaman belki bütün dereyi alacak bir derinlikte yapılmış olan bu eski kanal zamanla dolmuş ve bize yerinde verilen malûmata göre sulama mevsiminde derenin 7 metre küpü bulan suyunun ancak 2,5

metre küpünü alabilecek bir hale gelmiş olup bunun da bir kısmı yolda sızıntı şeklinde kaybolmaktadır. Bu suretle Malatya bahçeleri bir gün susuz kalmak tehlikesi ile karşı karşıya bulunuyordu. İşte Cümhuriyet Hükümeti bir taraftan böyle bir tehlikenin önünü almak diğer taraftan sulama suyunu artırmak suretiyle Malatya bahçelerinin alanını genişletmeye karar vermiş ve Malatya'nın bu eski su tesislerini ıslaha başlamıştır. Bunun için sulama mevsiminde derenin bütün suyunu ve taşkın zamanlarında bir kısmını çevirmek üzere Kapuluk mevkiinde bir regülâtör inşa edilmiş ve eski kanalın 5,5 kilometrelik kısmının tabanı ve şevleri betonla kaplanmıştır. Bizim geçtiğimiz sırada henüz başlamış olan bu inşaat 1940 yılında bitmiş ve o tarihten beri eski kanalın devamından faydalanarak regülâtör ve yeni kanal işletmeye açılmıştır. Ana kanalın geri kalan kısmının ve sulama kanallarının ıslahına devam edilmektedir. Bütün bu işler bittikten sonra Malatya'da bugün sulanan ve aşağı yukarı 6000 hektar olarak tahmin edilen bahçelerden başka daha 6000 hektar arazinin sulanabileceği hesaplanmaktadır. (12) Böylece çok yakın bir zamanda Yeşil Malatya'nın alanı çok genişleyecek ve bu alanda ziraat daha çeşitli ve daha verimli bir şekil alacaktır.

VI. MALATYA BAHÇELERİ

Yaz ve kış kurumak bilmiyen Pınarbaşı, yukarda söylediğimiz gibi, Malatya havzında Bey deresi adını alan Derme suyunu ve bu sudan ayrılan Büyük Derme sulama kanalını beslemekte ve böylece Gündüzbey'den başlayarak Malatya, hattâ Eski Malatya'ya kadar bu sular boyunca devam eden tarla ve bahçelerin başlıca sulama suyunu sağlamaktadır. Başlangıçta, Gündüzbey'den İsmetpaşa kasabasına kadar vadi tabanına ve vadinin ilk yamaçlarına inhisar eden ve bu suretle oldukça dar bir şerit halinde uzanan ve İsmetpaşa kasabasından sonra Kilayık, Barguzu ve Tecde köylerinden geçmek suretiyle Malatya'ya doğru gittikçe genişleyen, yayılan Malatya'nın bu bahçelerini, kasaba ve köylerin içinde kaybolduğu bu muhteşem meyva ağacı ormanını, yeşil Malatya'yı tasvir etmek güçtür. Tecde köyünde çektığımız birkaç resim bu bahçelerin güzelliğini bir dereceye kadar ortaya çıkarmaktadır (resim 2, 3, 4, 5 ve 6). Bu bahçelerde sular boyunca ve hemen her tarafta göklere yükselen kavak ve ceviz ağaçlarının yanında ve altında hemen her çeşit meyva ağacı yer almaktadır: Kayısı, şeftali, elma, armut dut, erik, badem, kızılcık, nar.... Bunların arasında en önemlisi şüphesiz kayısıdır. Malatyada kayısı ağacı kendi öz yurdundadır. Malatya kayısıları dünyanın en iyi kayısıları arasında yer almaktadır.. Bununla

beraber Malatya'nın kuru kayısı istihsal ve ticareti çok yakın bir zamanda, Malatya'nın yerli tüccarlarından Hacı Sadı oğlu Mahmut Nedim tarafından kükürtle ağartarak kayısı kurutma usulü bulunduğundan (12) ve Malatya demiryoluna kavuştuktan sonra gelişmeğe başlamıştır.

Malatya, Türkiyenin en önemui meyva bölgelerinden biridir. Bunu ve Malatya'da doğağ şartların kayısı ağaçlarının yetişmesine son derece elverişli olmasını ve bu bölgenin son senelerde kayısı üretimindeki gelişimini göz önüne alan Cumhuriyet Hükümeti ihtisaslarına göre diğer bölgelerde yaptığı gibi (Dört yolda portakal, Antalya'da limon ve portakal, Niğde ve Arifiye'de elma v. s.) Malatya'da da Tecde köyünde Malatya - İsmetpaşa yolu üzerinde 1937 yılı ilkbaharında faaliyete geçen ve bilhassa kayısı fidanı yetiştirmek ve köylüye dağıtmak üzere bir fidanlık tesis etmiştir (resim 7 ve 8). Bahçenin teknik işlerini idare eden genç ve çalışkan bir Alman agronomu Bay Kehler ve tecrübeli görüşü ve doğru izahatıyla aynı derecede dikkati çeken Tecde köyünden Hacı Bekir'in verdikleri malûmata göre 22 hektardan ibaret olan bu bahçede 200 bin fidan kayısı, 50-60 bin fidan şeftali, 25-30 bin fidan elma ve bir o kadar fidan badem ve erik yetiştirilmektedir. Kayısılar ekildikten bir buçuk sene sonra aşu görmekte, iki buçuk sene nihayetinde köylüye dağıtılmakta ve ekildikten dört sene sonra meyva vermeğe başlamaktadır.

Malatya bahçelerinde kayısının yanında şeftali, elma, armut, dut ve erik ağaçlarının bölge ekonomisindeki önemini kuvvetle belirtmek icabeder. Malatya'da elma, armut ve şeftali ziraati bilhassa son yıllarda çok gelişmiştir. Türli türli mahsuleriyle dut Malatya'da köylünün idaresinde önemli bir yer alır. Malatya bahçelerinde çok çeşitli erik ağaçları da geniş bir yer alır. Malatya bahçelerinde tuffahiyelerin vâdi tabanlarında, akar sular, arklar ve bilhassa Derme kanalı boyunca toplanmasına karşılık kayısı ağaçları hemen her tarafa dağılmış olup açık ve sulanması güç olan yerlerde tek çeşitli bahçeler halinde veya sınır ağaçları şeklinde tarla kenarlarında bulunmaktadır (12).

Malatya bahçelerinde bütün ekinler gibi, meyva ağaçları da sulanarak yetiştirilmektedir. Ağaçlara su verme işi yaz bidayetinde, mayısa doğru yağmurların kesilmesiyle beraber başlar. Bir yaz müdetince meselâ kayısı ağaçlarına 4 su, şeftali ağaçlarına 5 su, elma ağaçlarına 6 - 7 su verilir.

Malatya'da her çiftçinin bahçesine lâzım olduğu zaman ve ihtiyacı kadar su alabilmesi, yani bölgede her şeyden değerli olan suyun dağıtılması işi başlı başına bir meseledir. Her ne kadar Malatya'da, meselâ İspanya vega veya huertalarında olduğu gibi, toprak ve su ayrı ayrı satılan ve başka başka şahıslara ait olan bir mülk değilse de Ma-

latya'da su toprağa bağlı kalmak ve ayrıca kıymeti biçilmemekle beraber toprak kadar hattâ topraktan da kıymetlidir. Çünkü Malatya'da ziraat hemen tamamıyla sulamaya dayanıyor, suyun mikdarına bağlı kalıyor ve suyun erişebildiği yerlere kadar gidebiliyor.

Malatya'da su tevzii, evvelce, belki asırlardan beri devam eden bir geleneğe göre şehir, kasaba ve köylerde halkın seçtiği bir heyet tarafından idare edilirdi. Fakat yakın zamanlarda halkın muracaatı üzerine bu iş belediyelere verilmiştir. Malatya belediyesinde halkın müşir adını verdiği bir su memuru vardır. Su tevzi işini bu memur idare eder ve ihtilâfları kendisi halleder. Ayrıca kazalarda ve nahiyelerde de su memurları ve köylerde sakalar vardır. Belediyeler buna karşılık bahçe sahiplerinden dönüm başına senede muayyen bir ücret almaktadırlar. 1938 senesinde meyva bahçelerinden dönüm başına senede 20 kuruş, sebze bahçelerinden 10 kuruş alınmakta idi.

Malatya bahçelerinde kayak ve ceviz ağaçlarına çok geniş bir yer verilmektedir. Bu sebepsiz değildir. Bu ağaçlar havanın nemini artırmakta, bu nemi korumakta ve böylece sular ve diğer bütün ağaçlarla beraber Malatya havzasının oldukça kurak olan (Malatya'da yıllık ortalama yağış miktarı 350 milimetredir.) makrokliması içinde meyvacılığa çok elverişli bir mikroklima yaratmaktadırlar. Diğer taraftan bilhassa Keban madenlerinin işletilmesi sıralarında ormanları çok tahrip edilmiş olan Malatya'nın odun ve kereste ihtiyacını bu ağaçlar karşılamaktadır.

Malatya bahçelerinin göze çarpan diğer bir hususiyeti, bütün bahçelerin çitler, kerpiç veya taş duvarla çevrili bulunmasıdır. Bu çitler ve duvarlar söylendiğine göre toza karşı ve hayvanların zarar yapmaması için yapılmaktadır. Çitlerde hemen daima dış tarafta kalmak ve dayanak işini görmek üzere yerlilerin çatı dedikleri iğde ağaçları yer almaktadır. Çitler bu ağaçların dallarından yapılmakta ve büyük bir itina ile örülmektedir. Malatya'da yollar genel olarak bu çitler arasından gider (resim 9 ve 10).

Malatya bahçeleri, Malatya'nın coğrafi en kuvvetli çehresi ve bölgenin başlıca servetidir.

VII. BEY DERESİ, SULTAN SUYU, ERHAÇDÜZÜ, AKÇADAĞ (ARGA)

Akçadağ kasabası Malatya havzasının batı kenarında, Akçadağlarının eteğinde, Malatya'ya aşağı yukarı 35 kilometre uzaklıkta Malatya'ya bağlı bir kaza merkezidir. Kaza merkezzi vilâyet merkezine iyi.

bir şose ile bağlıdır. Malatya'dan Akçadağ'ına bu şosedan gidilirse bir müddet bahçeler arasından geçilir. Dördüncü kilometrede istasyonu sağda bıraktıktan sonra üç kilometre ötede, yani Malatya'dan itibaren yedinci kilometreye doğru yolun iki tarafındaki bahçeler sona erer; sağda step başlar, solda Beydağı eteklerinde bahçeler daha bir müddet devam eder. Fakat biraz sonra bunlar da kaybolur ve bütün renksizlik ve ıssızlığıyla hakiki step ortaya çıkar. Akçadağ'ına kadar uzanan bu geniş ve çorak alanda, yayla üstünde iken görünmeyen, hatta varlıkları bile sezilmeyen Bey deresi ve Sultan suyu vadileri gibi biraz yeşillik ve hayat barındıran, yayla içine gömülmüş bir kaç vadi dışında hayattan eser yok gibidir: Ne bir ağaç, ne bir köy, ne bir tarla. Malatya bahçeleriyle çok şiddetli bir tezat halinde bulunan ve bu bahçelerin teşkil ettiği koyu yeşillikten sonra hemen başlayan ve Akçadağ'ına kadar bütün havza enince devam eden bu renksizlik ve ıssızlığa göz güçlüğüle alışmaktadır.

Malatya - Akçadağ yolunun geçtiği Malatya havzasının bu güney kısmı, yatay yahut hafifçe dalgalı konglomeralardan müteşekkil 950 - 960 metre yükseltide bir yayladır. Bu yayla güney kuzey doğrultusunda Tohma suyu vadisine doğru inen birkaç derin vadi ile parçalanmış olup bunlardan biri Bey deresi vadisidir.

BEY DERESİ:

Yukarı çıkışını (Derme suyu vadisi) daha evvel gördüğümüz Bey deresi vadisi havzada, Malatya'dan aşağı yukarı 11 kilometre uzaklıkta, Malatya - Akçadağ yolunun geçtiği noktada 40 - 50 metre derinlikte Neojen konglomeraları içine gömülmüş dik yamaçlı ve oldukça geniş tabanlı bir vadi olarak görünmektedir. Kavak ağaçları arasında 5 - 6 metre bir genişlik üzerinde oldukça kuvvetli bir akıntı teşkil eden köprüsüz dere suyun en aşağı seviyeye indiği bu mevsimde bile güçlüğüle aşılmaktadır. Esas itibariyle Pınarbaşından gelen bu su Büyük Derme kanalından arta kalan sudur.

Bey deresi boyunca güneye, derenin kaynak tarafına doğru gidilirse, vadinin aklanlarını teşkil eden konglomeraların derenin İnekpınarı ile kavuştuğu yerden itibaren gittikçe kalınlıklarından kaybettikleri ve İsmetpaşa kasabasına doğru marınların, grelerin ve Nümülitik kalkekerlerin üzerinde eğik olarak nihayet buldukları görülür. Aynı köşeli konglomeralara, kaplama parçalar halinde ve kıvrımlı ve aşınmış eski yerey üzerinde yatay durumda olarak daha ileride raslanır. Burada bir aşınma yüzeyi, bir penneplen ile karşı karşıya bulunduğumuz

meydandadır. Yalnız bu aşınma yüzeyinin veya yüzeylerinin yaşını kestirmek için daha uzun incelemelere ihtiyaç vardır. Burada Anteneojen ve Neojen olmak üzere iki aşınma yüzeyinin bulunması mümkündür.

Bey deresinden çıktıktan sonra Malatya - Akçadağ yolu on beşinci kilometreye doğru demiryolunu aşarak dağ eteğine yaklaşır. Burada çok sert ve kuzeye doğru kuvvetle dalan mavi kalkerlere raslanır. Fosil bulunmamakla beraber görünüşlerine göre bu kalkerlerin alt Kretase, belki de daha eski zamana ait olmaları icabeder. Kalkerler konglomeraların altına kuvvetle dalmaktadır. İki yerey arasındaki değme anormal olarak görünüyor. Birkaç kilometre daha ileride yol kenarında bulunan Elemendik pınarı bu mavi kalker bloğunun eteğinden çıkmaktadır. Pınarın suyu çıktığı yerde sazlar arasında kaybolan bir gölcük ve küçük bir dere teşkil edecek kadar boldur. Elemendik pınarı Malatya havzasında çok görülen karst pınarlardan biridir (resim 11).

Elemendik pınarının biraz ilerisinde Akçadağ yolu, Doğanşehir doğrultusunda giden ve Halep yolu namı ile tanılan ana yoldan ayrılır ve Malatya'dan itibaren yirmi beşinci kilometreye doğru Karanlık dereye ve yirmi yedinci kilometreye doğru Sultan suyu vadisine girer.

Karanlık dere vadisi parçalanmış konglomeralar içinde açılmış, irili ufaklı çakıllarla dolu ve Sultan suyu vadisine doğru inen kuru ve çıplak bir vadidir. Vadinin başlangıcında, vadinin teşkil ettiği küçük yerey girintisi içine sokulmuş, aynı adı taşıyan küçük bir köy bulunmaktadır. Köyün bütün yeşilliği bir iki ağaçtan ibarettir. Köyün evleri kerpiçten ve bir kat üzerine yapılmıştır. Mesken ve ahır bir çatı altındadır. Köy, hayatını yaylada biraz buğday ve arpa yetiştirmekle sağlamaktadır. Köyün suyu yoktur. Su Sultan suyundan getirilmektedir. Karanlıkdere köyü bütün bu vasıflarıyla tipik bir step köyüdür (resim 12).

SULTAN SUYU VÂDİSİ VE HARASI:

Sultan suyu büyük bir akarsudur. Kaynaklarını güneyde, Doğanşehir çevresinde alır ve hemen bütün havzayı güney-kuzey doğrultusunda geçtikten ve havzanın batı kısmındaki suları topladıktan sonra Tohma suyuna dökülür. Konglomeralar içine gömülmüş olan Sultan suyu vâdisi oldukça derindir. Akçadağ yolunun geçtiği yerde bu derinlik hemen hemen 100 metreyi buluyor. Vadi tabanı, kısmen aklanlar da dahil olduğu halde koyu bir yeşillığe bürünmüştür. Yol büyük bir dere halinde akan Sultansuyunu taş bir köprü ile aştıktan sonra Sultansuyu harasına ait koruluktan ve ağaçlar arasında gizlenen binaların önünden geçer.

Sultanlardan Aziz tarafından kurulduğu söylenen ve meşrutiyete kadar Sultan suyu çiftlikâtı hümayunu namı altında işletildikten sonra meşrutiyetin ilânından sonra Maliyeye devredilen ve uzun müddet met-rük ve harap bir halde kaldıktan sonra 1928 yılında Ziraat Vekâleti tara-fından tamir ve ıslâh edilerek yeniden işletmeğe açılan Sultansuyu harası bugün Türkiyenin en önemli haralarından biridir. Haranın 60 bin dönüm sürülüp ekilebilir ve 170 bin dönümü mera olmak üzere 230 bin dönüm toprağı vardır. Hara at, sığır, koyun ve ziraat olmak üzere dört iş şubesine ayrılmıştır. At şubesi, bölgenin atçılığa çok elverişli olan iklim ve toprak şartlarından faydalanarak memleketin esas damızlık-larını teşkil eden sâf kan arap atları yetiştirmektedir. Sığır şubesi Şark kırmızı sığır damızlık boğaları yetiştirmek üzere bu sığır ırkı üze-rinde seleksiyon yapılmakta, koyun şubesi ise ak karamanın ıslâhına çalışmaktadır. Çayır, mera ıslâhı, yonca ve diğer hayvan yemleri yetiştirmek suretiyle hayvanların beslenmesiyle ziraat şubesi meşgul olmak-tadır. Haranın toprakları Sultansuyu ile sulanmaktadır.

ERHAÇDÜZÜ:

Sultansuyu vadisinden çıktıktan sonra yol geniş bir ovoidan geçerek hafif bir eğimle Akçadağ (Arga) kasabasına doğru çıkar. Geçilen ova düzlüğü, çıplaklığı, susuzluğu ve çoraklığıyla göze çarpmaktadır. Yerey hafifçe dalgalıdır. Belli belirsiz ve susuz birçok küçük vadecikler Sultansuyu vadisine doğru inmektedir.

Sultansuyu vâdisinden Akçadağlarının eteklerine kadar doğu batı doğrultusunda 8 - 9 kilometre genişlikte ve Adatepeden Tohma suyuna kadar güney kuzey doğrultusunda 30 kilometre uzunluğunda olan ve güney kısmında Erhaçdüzü adını alan bu ova, büyük kısmıyla ekilmemiş ve boş bir halde durmaktadır. Akçadağ'da dahil olduğu halde hemen bütün kasaba ve köyler suyun bulunduğu ovanın kenarında, Akçadağlarının eteğinde veya Sultansuyu boyunca sırlanmıştır. Ova susuzdur. Akçadağlarından inen seller yazın kuruyor. Dağların eteğinde doğan ve kurumayan kaynaklar varsa da bunlar ancak etekte bulunan köylerin ihtiyacını karşılamaktadır. Erhaçdüzü bu sulardan faydalana-mıyor. Sultan suyunun bir kısmı çevrilmek suretiyle Suçatı'dan itibaren bir kanalla gelen ve Sultan suyu harasını besleyen su da bölgenin su ihtiyacını karşılayabilmekten çok uzaktır. Buna rağmen Erhaçdüzünün çok verimli olduğu söyleniyor. Yalnız yağışa dayanmak suretiyle ekilen buğdaydan yağışın elverişli gittiği yıllarda bire yirmi kadar alındığı oluyormuş. Gerçek olan Erhaçdüzü topraklarının çok verimli olduğu, fakat susuzluk yüzünden büyük bir kısmının işletilemediği ve bölgeye

muhtaç olduğu su sağlandığı takdirde bugünkü çehresinin temelinden değişecektir.

İşte Cumhuriyet Hükümeti bunu düşünmüş ve Sultansuyu harasıyla beraber Erhaçdüzüne su sağlamak üzere Malatya havzasının bu kısmında da büyük su işlerine girişmiştir. Bu işlerden başlıcası Sultan suyunun akımının arttırılması ve bunun için Malatya havzasının güneyinde akan ve Göksu (Fıratın kolu) ya dökülen Sürgü suyunun Malatya havzasına çevrilerek Sultan suuna akıtılması işidir ki bu iş 1942 yılı temmuzunda tamamlanmıştır. Sürgü suyu üzerinde bir regülatör inşa edilmiş ve regülatörden itibaren Sultansuyunun kaynağına kadar bir kanal açılmıştır. Kanal saniyede yedi metre küp akıma göre açılmıştır. Hakikatta Sürgü suyunun Sultansuyuna çevrilmesi teşebbüsü oldukça eskidir. Bu işe 1892 den beri beş defa başlanmış, fakat her defasında iş yarıda bırakılmış ve ancak Cumhuriyet devrinde başarılmıştır. Sürgü suyunun Sultan suyuna akıtılabilmesi için iki akarsu arasındaki su bölümü çizgisinin aşılması icap etmiştir. Bu iş ilk bakışta güç gibi görünürse de hakikatta iki akarsu arasındaki su bölümü çizgisi alçak bir eşikten ibarettir.

Malatya havzasından Sürgü suyuna ve buradan Gölbaşın'dan itibaren başlayan büyük tektonik çukura kolaylıkla geçmeğe imkân veren ve Hititler zamanından beri işliyen büyük tarihi yolun (Halep yolu) ve bugün de Malatya-Fevzipaşa demiryolunun geçtiği bu alçak su bölümü çizgisi, depresyonlar arasındaki bu eşik, morfoloji bakımından büyük bir önemi haizdir yahut bana öyle görünmektedir. Eşiğin yükseltisi 1300 m. kadardır. Aynı veya buna yakın yükseltide birtakım düzlüklere Malatya havzasını çevreleyen yaylalarda da rastlanıyor. Diğer taraftan Malatya havzasını dolduran Neojen konglomeratın Sultan suyu vâdisi boyunca devam etmekte ve en son yüzeyleri Doğanşehir'in kuzeyinde 1100 ile 1200 m. arasında eğik olarak son bulmaktadır. Bu şartlar altında Malatya tektonik havzasını, bunun güney batısında devam eden ve Gölbaşından itibaren başlayan depresyonlardan ayıran bu eşiği, Malatya havzası ile beraber diğer depresyonlar meydana getiren son yer hareketlerden evvele ait bir vadi unsuru olarak kabul etmek mümkündür.

Malatya havzasının bu batı kenarının diğer bir hususiyeti, ovanın Akçadağlarıyla olan değme çizgisidir. Güney, güneybatı-kuzey, kuzeydoğu doğrultusunda uzanan bu çizgi gerek yerey üzerinde gerekse büyük ölçekli topoğrafya hartası üzerinde göze batacak kadar düz görünür. buna bakarak kuvvetle söylenebilir ki bu bir fay çizgisidir. Akçadağ kasabanın biraz güneyinde, çizgi boyunca görüneğe

başlıyan ve Akçadağlarında geniş yer kaplıyan yakın zamanlara ait indifai sahreler de bunu teyid eder.

AKÇADAĞ KASABASI:

Akçadağlarının eteğinde, kalker bir mahmuz üzerinde kurulmuş olan Akçadağ (Arga) kasabası bölgenin ve Akçadağ kazasının merkezi olup 1935 nüfus sayımına göre nüfusu 2000 i biraz aşmaktadır. Akçadağ, kasabadan ziyade büyücek bir köydür. Evler genel olarak kerpiçten yapılmıştır. Damlar düz ve dağ eteğine doğru yolla bir seviyededir. Evler son derece sıkışıktır. O kadar ki toprak renginde olan kasaba uzaktan bir toprak yığını halinde görünür. (Resim 13, 14, 15,). Bu bakımdan Akçadağ, daha dağınık iskân şeklini gösteren Malatya ve dolaylarındaki kasaba ve köylerden çok farklıdır. Akçadağ, Kranlıkdere köyü gibi bir step köyüdür.

Akçadağ'da, beş dershaneli bir ilk okul ve Hamidiye denilen kışlada bir eğitim kursu vardı. Uzun müddet mesaisini yakından takibettiğimiz bu kursta, burada yetişen ve dersi hayat okulundan alan bu çok disiplinli genç köylülerden ve daha sonra burada açılan köy Enstitüsünden Malatya vilâyetinin okulsuz köylerinin büyük faydalar sağladığına hiç şüphe etmiyorum.

Akçadağ (Eski ismi Arga ki aslı Arca ve Arcala olacak) menşeyini, kasabanın gerisinde, dağın eteğinde doğan ve kış yaz kurumak bilmiyen ve küçük bir dere teşkil eden (resim 16) bir kaynağa, önünde uzanan ovaya ve buradan geçen çok eski bir yola borçludur. Ramsay'e göre (20) Babil'den Efes'e giden tarihi yol, Fıratı İzoglu'da geçiyor, Arca'ya geliyor, Dandaxina ve Osdara'dan sonra dağları aşarak Kayseri'ye varıyor ve oradan Efes'e gidiyordu. Kiepert hartasında Osdara ve Dandaxina Tohma suyunun hemen güneyinde görünüyor, Ramsay ise bunları daha güneyde gösteriyor. Her ne ise bizce önemli olan Akçadağ'ın, yakınında bulunan tarihi eserlerin de gösterdiği gibi, çok eski bir kasaba olduğunun ve ilk kuruluşunun buradan geçen tarihi yol ile ilgili bulunduğunun bilinmesidir.

Akçadağ'ın geçimi, Malatya havzasının bu batı kenarında bulunan bütün diğer kasaba ve köyler gibi, esas itibariyle tahıl ziraatına ve hayvan yetiştirmeğe dayanmaktadır. Malatya havzasının karşı kenarında, Malatya ve dolaylarında gördüğümüz meyva ağaçlarının teşkil ettiği yeşil ormanlardan, bağ ve bahçelerden burada eser yok gibidir. Akdağın, kasaba gerisinde yükselen Akçadağlarının yamacından alınan bir resmi (resim 17) kasaba ile beraber Malatya havzasının bu batı kenarının görünüşü hakkında bir fikir verebilir.

VIII. LEVENT'E DOĞRU

Levent, Akçadağ - Darende yolu üzerinde, Akçadağ'dan aşağı yukarı 24 kilometre uzaklıkta, Akçadağlarının teşkil ettiği dağlık bölgededir. Akçadağ - Levent yolu Akçadağ kasabasından itibaren Akçadağlarına doğru kıvrıla kıvrıla yükselir. Aşağı yukarı 1300 metre yükseltiye kadar Akçadağlarının bu ilk yamaçlarında eğim çok kuvvetlidir. Dağların eteğinde, kasabanın hemen üstünde beyazımtırak marnlı kalkerlere ve daha yukarıda bu kalkerlerin topografya itibariyle üstünde görünen mavımtırak kalkerlere raslanır. Bu kalkerler yol boyunca 1280 - 1300 metre irtifaa kadar devam eder.

1300 - 1400 metre yükseltiye doğru eğim azalır. Fakir tahıl tarhalarının yer aldığı bu hafif eğimli yüzey kalker çakıllarıyla örtülüdür. Bundan sonra marnlar yahut marnlı kalkerlerle beraber eğim yeniden çoğalır ve bu yamaç aşağı yukarı 1600 metreye doğru dim dik kalker bir kornişle nihayet bulur. Bu kornişin altında ve marnların üzerinde Kazıklı köyü bulunmaktadır. Kazıklı köyü bir kaç grup halinde dağılmış beş on evden mürekkep küçük ve fakir bir köydür. Köyün bulunduğu yerde kalker ve marnların doğurduğu bir kaynak bulunmaktadır. Seyrek meşe, armut ve elma ağaçları, bir kaç keçi sürüsü ve henüz biçilmekte, daha doğrusu elle ve kökleriyle beraber toplamakta olan ve ancak 10 - 15 santimetre kadar boylanabilmiş olan arpalar köyün geçimini teşkil etmektedir.

Seyrek ağaçlarıyla gözü çeken marnlarla kalkerlerin bu değme kuşağı önemli bir iskân kuşağıdır. Malatya havzasının bu batı kenarında iskân, Akçadağ ve Katangözü gibi birkaç kasaba ve köy bir tarafa bırakılırsa dağın tam eteğinde değil, daha ziyade bu kuşak üzerinde yerleşmiştir. Güneyden kuzeye doğru Dedefendi, Beksembere, Geranlı, İkciler, Büyük Çimiş, Çimiş, Kazıklı, Develi, Doğanlar, Tosunlar gibi köyler hep bu kuşak üzerinde sıralanmışlardır. Bu kuşak marn ve kalkerlerin beyazımtırak zemini üzerinde siyah benekler teşkil eden ağaçlarıyla çok uzaktan göze çarpmaktadır.

Akçadağ'dan itibaren sekizinci kilometreye doğru yol marn ve kalkerlerin üzerinde ve seyrek meşe ağaçları arasından geçer. Biraz daha ilerde yol ikiye ayrılır. Sola sapan ve biraz ötede Develi köyüne varan yol Elbistan'a gitmektedir. Levent - Darende yolu sağa sapmaktadır. Yolun geçtiği bu yüzey kalker parçaları ve az çok yuvarlanmış irili ufaklı, bazan da büyük bloklar halinde andezit çakılları ile doludur. Batıda ve tam karşıda marnlar ve bunların üzerinde korniş teşkil eden

kalkerlerin üstünde, Levent çayının bir kolu olan Doğanlar pınarı vadisinin ötesinde 1950 metreye kadar yükselen ve kara rengiyle daha uzaktan bir lâv kütlesi olduğunu belli eden Karadağ göze çarpıcıdır (resim 18 ve 19).

Buradan itibaren hafif bir inişten sonra Akçadağ'dan itibaren on ikinci kilometreye doğru Levent çayının bir kolu olan Doğanlar Pınarı (Kürtler pınarı) vadisinin kenarına gelinir. Yükselti aşağı yukarı 1350 - 1400 metredir. Önümüze birdenbire çıkan bu uçurumun, bu çok derin ve dik yamaçlı vadinin, tam coğrafi tabiriyle Kanyonun karşısında mütehayyizir. İçinde bu mevsimde bir damla su bulunmayan bu kanyonun derinliği bulunduğumuz yayla yüzeyine nazaran 300 - 400 metreyi bulmaktadır (resim 20, 21, 22).

Kanyon, en üstte yer alan ve karşı yamaçta Karadağ kütlesini teşkil eden lâvlar ve tüflerden başka bunların altında bulunan kalker ve marınların içinde açılmıştır. Kalkerler marınların üstünde dik kornişler teşkil etmektedir. Kalınlığı yüzlerce metreyi bulan bu kalker ve marın serisi yatay yahut hafifçe dalgalı tabakalar halindedir. Bununla beraber bu seri vâdi tabanına kadar inmiyor. Bunların altında vâdi tabanına yakın ve vâdinin ilk yamaçlarını teşkil eden kıvrımlı ve aşınmış diğer bir tabaka serisi bulunmaktadır. Yatay yahut hafifçe dalgalı marın ve kalker tabakaları kıvrımlı tabakaların teşkil ettiği bu aşınma yüzeyi üzerinde diskordan bir halde yerleşmiştir. Bu hâdiseyi, dikkatle bakıldığı takdirde çektiğimiz fotoğrafta bile görmek kabildir (resim 24).

Vâdi tabanına doğru yüzeye çıkan ve temeli teşkil eden kıvrımlı ve aşınmış kalker tabakaları Nümülitiktir. Bunların içinde, vâdinin sağ yamacı üzerinde, yol kenarında bulduğumuz Nümülitler buna şüphe bırakmamaktadır. Nümülitik kalkerlerin teşkil ettiği bu aşınma yüzeyi, fosil pneplen üzerinde diskordan ve yatay veya hafifçe dalgalı tabakalar halinde bulunan marın ve kalker serisi ise, E. Chaput'nün sonradan yaptırdığı determinasyonlara göre (4) Burdigalien (orta-alt Miyosen) e aittir. Bu son seri ise, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Karadağ volkanik kütlesinin lâv ve tüfleriyle örtülüdür.

Güney-Kuzey doğrultusunda bir kırılma çizgisine yerleşmiş gibi görünen Doğanlar çayı vâdisi yüzlerce metre kalınlığı bulan lâv, tüf ve Lepidosiklin (Lépidocyclines) ve Miyojipsinleri (Miogypsines) ihtiva eden hafifçe dalgalı kalkerlerin ve marınların teşkil ettiği tabaka serisini yardıktan sonra, anteneojen fosil peneplen içine nüfuz etmeğe başlayan son aşınma devresinin, yahut aynı stil hareketlerin doğurduğu birkaç aşınma devresinin eseridir.

IX. SONUÇ

Malatya dolaylarında yaptığımız geziler burada bitiyor. Bu geziler sırasında aldığımız notları adım adım ve oldukça etraflı bir şekilde ortaya koyduk. Böylece Malatya havzasının coğrafi fizyonomisini kısa bir zaman içinde görülebilecek kadar ve elde edebildiğimiz bilgilere göre yeter derecede belirttiğimizi zannediyoruz. Karşılaştığımız problemleri uzun uzadıya izaha kalkışmadık. Daha ziyade bu problemleri bulmağa ve ortaya çıkarmağa çalıştık. Ortaya koyduğumuz bu notların ileride Malatya havzası üzerinde yapılacak daha derin ve sistemli bir inceleme için faydası dokunacağını ümid ediyorum.

Bu müşahedelerin bir sonucu olarak Malatya havzasının coğrafyası üzerinde burada da bir sentez denemesi yapmıyacağız. Sadece yerey üzerindeki araştırmalardan sonra daha sentetik bir görüş sağlamak maksadıyla bir defa da hartaya bakacağız ve Malatya havzasının yalnız menşe ve oluşumu meselesine işleceğiz. Malatya havzası hakkında şimdilik daha genel bir sentez denemesine girişmekten çekinmemize bazı sebepler vardır. Bunlardan biri yalnız yerey üzerindeki müşahedelere dayanan fikirleri elde iyi harta olmadığı için müspet delillerle teyid edememek kaygısıdır. Gerçekten Malatya bölgesinin, morfolojik bir etüt için zaruri olan değil bir jeoloji hartası, coğrafi incelemelere temel teşkil eden büyük ölçekte ve doğruluğundan emin olabileceğimiz elimizde bir topografya hartası dahi yoktur. Diğer taraftan eserleriyle Türkiyede yapılan ve daha uzun zaman yapılacak olan jeoloji ve coğrafya araştırmalarına kaynak teşkil eden coğrafyacı ve jeologlardan hiçbiri (Tchihatcheff, Oswald, Philippon, W. Penck) Malatya havzasını görmemiştir. Chaput de büyük eserinde (3) Malatya havzasına ancak iki sahife tahsis etmiştir. Bu da bizi tereddüde sevkeden ve Malatya havzasının coğrafyası üzerinde esaslı bir sentez denemesine girişmeden evvel yerinde daha uzun ve derin araştırmalar yapmanın zaruretini hatırlatan bir boşluktur. Bölgede on sekiz gün gibi kısa bir zaman süren gezi ve araştırmalarla doldurulmıyacak kadar büyük olan bu boşluk Malatya havzasının fizik yapısına dair aşağıdaki görüş ve düşüncelerimiz daha fazla açmamıza engeldir.

Malatya havzası, bir kaç defa belirttiğimiz ve bir hartada görülebileceği gibi, bir ova değil, ortalama olarak 750-1000 metre yükseklikte (Güneyde ve doğu ve batı kenarlarında 1000, kuzeyde Yazıhanıdüzü ve Çataldüzlerde 750-800 metre) derin vadilerle (Kuruçay, Tohma suyu ve kolları Sultan suyu, Bey deresi, Banaz deresi) oyulmuş ve daha yüksek diğer birtakım yayla ve dağlarla çevrilmiş alçak bir yayla yahut yaylalar topluluğudur. Havzanın güney-kuzey doğrultusunda uzunluğu 60 kilo-

metre, batı doğu doğrultusunda genişliği 25-30 kilometre kadardır. Havza ve çevresi genel heyetiyle güneyden kuzeye ve kuzey kısmında batıdan doğuya, yani fıratla doğru eğiktir. Kuruçay, Tohma suyu ve kolları Sultan suyu ve Bey deresi bu eğimlere uyarak akarlar ve havzanın başlıca damarlarını teşkil ederler. Tohma suyu vâdisi batı-doğu doğrultusunda havzanın ortasından geçmekte ve havzanın en alçak eksenini meydana getirmektedir. Bu suyun Kuruçayla beraber Fıratla kavşak alanında havzanın yükseltisi 700 metreye iner.

Havza hartada görüldüğü şekilde kabaca bir dik üçgen meydana getirmektedir ki bu üçgenin Beydağına tekabül eden hipotenüsü güneybatı-kuzeydoğu, oldukça düz bir çizgi şeklinde. Akçadağlarını eteği boyunca uzanan ve bir fay çizgisi saydığımız uzun dik kenarı güney güneybatı-kuzey kuzeydoğu, kuzeyde Kuru çay vâdisinin kısa dik kenarı aşağı yukarı batı-doğu doğrultusunda ve üçgenin ucu ve en dar açısı güney-güneybatıdır. Havza bu yönde, yani güney-güneybatıya doğru gittikçe daralır ve Sultan suyu ile beraber bu suyun kaynaklarını aldığı Doğanşehir dolaylarında sona eriyor gibi görünürse de hakikatte Malatya havzasının hemen güneyinde evvelâ doğu batı, sonra kuzey-güney doğrultusunda akan ve Göksuya (Fıratın kolu) dökülen Sürgü suyu ile Sultan suyu, yani Malatya havzası arasındaki su bölümü çizgisi, 1300 metre yüksekliği geçmiyen hafif bir tümsekten ibaret olup havza relief ve tektonik bakımdan Sürgü suyundan sonra da Gölbaşı ve devamı olan diğer depresyonlarla güney batıya doğru devam etmektedir.

Kuzeydoğuya doğru açık olan (bu yönde havzayı kapayan ve havzanın hemen kenarında yer alan sıradağ yoktur) Malatya havzası güneydoğu ve batıda kapalıdır. Bu yönlerde havza ortalama olarak 1300 - 1600 metre yüksekliklerde ve batıda daha dik eğimlerle inen bir takım yaylalar ve bu yaylaların üstünde 2000-2500 metreye kadar yükselen dağlarla çevrilmiştir. Bu dağlardan doğudakilerine Beydağları, batıdakilerine Akçadağları genel adları verilebilir.

Daha ziyade eski, Paleozoik ve Mesozoik masifler ve büyük birlikler şeklinde görünen Beydağlarında en yüksek tepeler güneyde yer almaktadır. Bunların başlıcaları Beydağı (2592 metre), Buzdağ (2612 m.), Karadağ (2450 m.), Bozdağ (2775 m.), Kurudağ (2100 m.) dir. Bir sıra üzerinde giden veya ayrı tepeler halinde görünen ve bir kısmının olsun volkanik olduğunda şüphe olmıyan Akçadağlarında ise başlıca tepeler şunlardır: Karadağ (1932 m.), Kurugöl düzü (1900-2000 m.), Öyle kayası (2397 m.), Kartal tepe (2716 m.), Derbent dağı (2716 m.), Keklicek dağı (2747 m.), Kuduran dağı (2350 m.).

Malatya şehrinin hemen güneyinde yükselimiye başlıyn Beydağının ilk yamaçları, gördüğümüz gibi, burada Eosen kalkerlerinden müteşekkildir. 20-30 derecelik bir eğimle kuzey veya kuzeybatıya doğru dalan ve Prof. Chaput'ye göre (3) Nümulites globulus Leym, Nümulites Guettardi d'Archiac, Numulites granifer Douv. ve Numulites Subirregularis de La Harpe ihtiva eden bu açık renk, oldukça sert ve iyi tabakalaşmış kalkerler lütesiyendir. Banaz ve Derme suyu vâdilerinde bu kalkerlerin hemen altında marnlar, greler ve konglomeraların teşkil ettiği kalın bir tabaka serisi yer almaktadır. Fliş görünümünde olan bu seride bazan kırmızımtrak bir renk alan üstteki marnlar bilhassa Globijerinleri ihtiva etmekte ise de içinde Rosalina Linnei bulunan alttaki marnlar üst Kretaseye ait bulunmaktadır. Derme suyu vadisinde, Malatya - Adıyaman yolu boyunca, bu kalın tabaka serisi de Nümülitik kalkerler gibi kuzey yahut kuzeybatıya doğru ve aşağı yukarı aynı eğimle dalmaktadırlar. Beydağı, daha içerlerde, Derme suyu vâdisinde, Malatya-Adıyaman yolu boyunca gördüğümüz gibi, kuvvetle iltivaya uğramış ve muhtelif doğrultulara dalan çok sert mermer-kalkerlerden ve mikaşistlerden müteşekkildir. Geniş ölçüde metamorfizmaya uğramış olan bu tabakaların üst Kretaseden daha eski olduklarına ve üst Kretase ve Eosen tabakaları teressüp ederken bunların kıvrılmaya uğramış bulunduğuna şüphe yoktur.

Malatya havzasının batısında yükselen Akçadağları, Akçadağ-Levent yolu üzerinde Miyojipsinleri (Miogypsines) ve Lepidosiklinleri (Lépidocyclines) ihtiva eden alt Miyosene (Burdigaliyen) (4) ait kalker ve marnlardan müteşekkildir. Lav ve tüflerin altında yer alan ve hafifçe dalgalı bulunan bu çok kalın tabaka serisi, benim gördüğüme göre (Prof. Chaput (4) bu tabakaların, bunların altında bulunan ve vadi tabanlarında yüzeye çıkan Nümülitik kalkerle beraber genel heyetiyle az kıvrılmış olduğunu söylüyor) vadi tabanlarında yüzeye çıkan ve kuvvetle kıvrılmış ve aşınmış bulunan Nümülitik kalkerler üzerinde transgresif açık bir diskordans ile oturmaktadır. Bu suretle burada orta Eosen ile alt Miyosen arasında bir orojenez safhasından sonra bir aşınma safhasının vukubulduğuna şüphe yoktur. Esasen Oligosenin yokluğu da bunu gösteriyor.

Asılhavza tabanını teşkil eden tortusal sahrelere gelince, gördüğümüz gibi, havzanın çok büyük bir kısmını kalın ve aşağı yukarı yatay tabakalar halinde bulunan konglomeralar doldurmaktadır. Malatya'nın güneybatı ve batısında Tohma suyunun kolları Bey deresi ve Sultan suyu vâdileri bu konglomeraları 50 - 100 metre bir derinlik üzerinde kesmek-

tedir. Burada, tabanı, bugünkü vâdilerin taban seviyesinden çok aşağıda bulunan dolmuş bir havza ile karşı karşıya bulunduğumuz meydandadır. Bu konglomeraların son yüzeyleri güneybatıya doğru, Sultan suyu boyunca ve Güneydoğuya doğru, Derme suyu boyunca 1100 - 1200 metre yükseltilerde sona ermektedir. Bunların güneyde, Elemendik pınarı yakınında mermer-kalkerle olan değme yüzeyi ise anormal gibi görünüyor.

Daha az kızışmış ve daha az çimentolaşmış konglomeralar Malatya şehri ile havzanın kuzey kenarı arasındaki hemen bütün yereyi teşkil etmekte ve vâdiler tarafından 40 - 50 metrelik bir derinlik üzerinde kesilmiş bulunmaktadır. Yatay tabakalar halinde bulunan bu konglomeralar, Yazıhanı düzündeki gördüğümüz gibi, Fırata doğru eğik olan topografya yüzeyi tarafından kesilmiştir.

Malatya şehrinin hemen kuzeyinde, Malatya-Eski Malatya yolu üzerinde, gördüğümüz gibi, konglomeraların altında göl kalkerleri ve marnları yer alır. Andezitlerle beraber tabakalaşmış olarak görünen ve hafifçe dalgalı tabakalar halinde Nümülitik kalkerler üzerinde oturan göl kalker ve marnlarına Orduzu dolaylarında Pınarbaşında ve Yıkılğan tepede de raslamıştık.

Nümülitik üzerinde diskordan bir halde bulunan göl kalker ve marnları ve Nümülitikten daha yeni olduklarını daha evvel tesbit ettiğimiz Tülük tepelerinin indifai sahreleri her halde Neojen olmak icap eder. Yer yer bu göl kalker ve marnları üzerinde bulunan ve Malatya havzasının büyük bir kısmını dolduran konglomeralar da şüphesiz Neojen devrine aittir. Bununla beraber bu konglomeraların doğru olarak yaşlarını kestirmek güçtür. Gerçek ve meydana olan şey, bu konglomeraların bugünkü vâdilerin kazılmasından daha eski olduklarıdır. Havzanın kuzey kısmında Fırata doğru eğik ve daha eski bir aşınma devresinin eseri olan yayla yüzeyi, yukarıda söylediğimiz gibi, yatay tabakalar halinde bulunan bu konglomeraları mailen kesmektedir. Gene evvelce gördüğümüz gibi, nehir alüvyonları Tohma suyu boyunca, Kırkgöz köprüsünde 40 - 50 metre yükseklikte bir taraça teşkil etmektedirler. Fırata kenarında da taraçalar görülmektedir. İspendere yakınında, Fırata'nın sağ kıyısında 30 metre yükseklikte bir taraça ve nehrin sol kıyısı üzerinde, nehir seviyesine nazaran 70-80 metre daha yüksek, yani aşağı yukarı 700 metre yükseklikte diğer bir taraça daha görülmektedir (3).

Malatya havzasında ve çevresinde gördüğümüz bu tortusal sahrelerden sonra, yapıyı çok karıştıran ve Malatya havzasında ve çevresinde

geniş yer kaplıyan indifai sahrelerin de büyük önemine kuvvetle işaret etme kicabeder. Yaşları çok değişik olan bu sahreleri meydana getiren indifaların büyük bir kısmının orta Miyosenden sonraya ait oldukları bölgedeki müşahedelerimize dayanarak kuvvetle söylenebilir.

Görülüyor ki Malatya havzasının yapısı çok karışıktır. Burada üst Kretaseden evvele ait, sonra, orta Eoseni içine alan iki kıvrılma ve yükselme ve bunu takibeden aşınma safhasından sonra Malatya havzasının baatı kenarında, Akçadağın üstünde yükselen dağları teşkil eden ve Nümülitik kalkerler üzerinde açık bir diskordans ile oturan Lepidosiklinler (Lépidocyclines) ve Miyojipsinleri (Miogypsines) muhtevi ve bu suretle esas itibariyle Burdigaliyen olduğu anlaşılan yüzlerce metre kalınlığındaki kalker ve marn serisini hafifçe müteessir eden ve Üçüncü Zamanın ortasında sona eren üçüncü bir kıvrılma ve yükselme safhası ayırd edilebilir ki bu son safhayı daha ziyade düşey hareketler, kırılmalar ve indifalar takibetmiştir.

Malatya havzasının menşei, evvelce de bir kaç defa söylediğimiz gibi, bu son yer hareketleriyle ilgilidir. Fikrimce Malatya havzası, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda Antakya ovasına doğru uzanan tektonik çukurların ve böylece kuzey Suriye depresyonunun devamından başka bir şey değildir. Bununla beraber Malatya havzasının bugünkü topografya şekillerinde tektonik ikinci derecede bir rol oynamaktadır. Havza bugünkü şeklini daha ziyade son yer hareketlerinden sonra başlayan aşınmaya ve havzayı dolduran sahrelerin nisbi yumuşaklığına borçludur. Bu aşınmayı evvelâ havzayı bir müddet işgal etmiş olan göl, sonra, bu gölü kapma (capture) ile boşaltan ve önünde açılan geniş Malatya havzasına gireceği yerde, bu havzaya karakteristik bir dirsek çevirerek en sert kayalar içinde açtığı çok dar ve derin bir boğaza dalan Fırat nehri düzenlemiştir.

UNE EXCURSION GEOGRAPHIQUE AUX ENVIRONS DE MALATYA

Prof. Ali TANOĞLU, İstanbul.

Cette excursion a été faite au cours de l'année de 1938 en compagnie de mon maître, M. Ernest Chaput, éminent géologue français, ancien professeur de l'Université d'Istanbul. Les résultats géologiques obtenus au cours de cette excursion sont dus à M. E. Chaput, résultats publiés d'ailleurs dans une note de M. E. Chaput, communiquée à l'Académie des Sciences [1] et qui complètent ses observations antérieures [2]. Mais je dois et je tiens à le signaler d'autant plus que ce grand savant géologue, mort dernièrement à Dijon, n'est plus, hélas, parmi nous pour agréer ma profonde et respectueuse reconnaissance de l'effort qu'il a consacré pendant des années entières à la perfection de l'enseignement de Géologie et de Géomorphogénie l'Université d'Istanbul, à l'étude géologique approfondie de notre pays et de l'aide scientifique qu'il n'a jamais cessé de prodiguer à tous ceux qui ont eu comme moi la chance d'assister ses cours ou de le suivre sur le terrain. Avec M. E. Chaput, la France a perdu un de ses plus illustres géologues et la Turquie un maître incontesté, très aimé et très respecté dont les conseils et les travaux seront une des bases des plus solides de toutes les études géologiques et géographiques de la Turquie.

L'excursion nous a permis de voir en moins de vingt jours une grande partie du bassin de Malatya et de son cadre et d'étudier de près cette région très peu connue au point de vue géographique aussi bien qu'au point de vue géologique. Nous avons donné une bibliographie assez large sur le bassin de Malatya (Türk Coğrafya Dergisi, sayı II, p. 195-196) qu'il serait superflu de répéter ici. Disons seulement que le manque de sources purement géographiques est absolu et que notre description de la région est basée uniquement sur les observations et l'enquête faites sur place au cours de cette excursion. De ces observations nous ne pouvons donner ici qu'un résumé très court.

La situation géographique. — Le bassin de Malatya, un des plus beaux jardins des hauts plateaux d'Anadolu, est situé au bord du Fırat, dans le Taurus oriental, dans la zone de transition entre l'Anadolu central et l'Anadolu oriental. C'est une vaste dépression allongée du Sud-Ouest vers le Nord-Est sur une soixantaine kilomètres de longueur, en moyenne, et une trentaine de largeur.

[1] E. Chaput, Observations sur les terrains crétacés et tertiaires du Taurus Oriental. Extrait des comptes rendus des séances de l'Académie des Sciences, t. 208, p. 2091, séance

[2] E. Chaput, Voyages d'études géologiques et géomorphogéniques en Turquie. Mém. du 26 juin 1939.

Inst. Fr. İstanbul, 1936, p. 134 - 140.

Le voyageur qui entre dans le bassin de Malatya, après avoir descendu la vallée ardente du Kuruçay par le chemin de fer Çetinkaya - Malatya et circulé pendant des heures dans des couloirs enserlés entre des murailles de calcaires, de conglomérat, de grès et de serpentines, éprouve une agréable surprise à pouvoir porter son regard plus loin, et à découvrir par delà l'immensité du bassin, vaste steppe poussiéreuse, la ville verte de Malatya. C'est comme une ombre, mollement allongée au bord Sud du bassin, au pied des hautes montagnes toutes nues et brûlantes.

Formes du terrain. — Dans le bassin de Malatya, il faut distinguer la dépression proprement dite — le fond du bassin — de son cadre montagneux.

Le fond du bassin, compris entre 750 mètres d'altitude (dans les parties centrales) et 1000-1100 mètres environ (sur les bordures), forme un ensemble de bas plateau entaillé profondément par les vallées du Kuruçay, du Tohma suyu et de ses affluents (Sultan suyu, Bey deresi, Banaz deresi) et incliné légèrement du Sud-Ouest vers le Nord-Est, et dans la partie Nord de l'Ouest vers l'Est, c'est à dire vers la vallée du Firat, à l'intérieur d'un cadre de plateaux hauts de 1200 à 1300 mètres, dominés eux-mêmes à l'Ouest et au Sud-Est du bassin par des montagnes hautes de 2000 jusqu'à plus de 2500 mètres.

Le bassin de Malatya est largement ouvert du côté du Nord-Est, où le Firat au lieu d'entrer dans le bassin qui s'ouvre à lui, fait un coude caractéristique et s'engage dans une gorge profonde. Vers le Sud-Ouest, la dépression se relève et se rétrécit le long de la vallée du Sultan suyu, et après un seuil de 1300 mètres environ qui la sépare du Sürgü suyu (Affluent du Göksu, lui-même affluent du Firat) semble se prolonger à partir de Gölbaşı dans la même direction par d'autres dépressions tectoniques jusqu'à la plaine d'Antakya.

Le bassin est encadré du côté du Sud-Est et de l'Ouest par des plateaux et des montagnes hautes de 2000 jusqu'à plus de 2500 mètres. Ce sont, au Sud-Est, les Beydağları, à l'Ouest, les Akçadağları.

La structure géologique. — Les Beydağları dont les principaux sommets sont: Beydağı (2592 mètres), Buzdağ (2612 m.), Karadağ (2450 m.), Göktope (2180 m.) se présentent comme des grandes unités massives et semblent être constituées essentiellement par des calcaires ou calcaires mambres et des micaschistes, terrains qu'on rencontre dans la vallée du Derme suyu et qui sont, antérieurs au Crétacé supérieur. Le Crétacé supérieur apparaît au Sud de Malatya, dans la vallée du Banaz deresi et forme le soubassement des calcaires à Nummulites. Il est représenté par une épaisse série de marnes, de grès, de conglomérats avec des bancs calcaires et roches éruptives. Dans cette série, les marnes supérieures, parfois rouges, contiennent surtout des Globigérines, mais les marnes inférieures renferment *Rosalina Linnei*, et appartiennent au Crétacé supérieur. Au-dessus de cette série vient le Nummulitique, représenté au Sud de Malatya, sur les premières pentes dominant le bassin, par des calcaires clairs plongeant, comme le Crétacé supérieur, vers le Nord ou le Nord-Ouest, c'est à dire vers le bassin, sous un angle de 20 ou 30 degrés. Ces calcaires qui renferment *Nummulites globulus* Leym., *N. Guettardi* d'Archiac. *N. subirregularis* de La Harpe, sont d'âge lutétien.

Les Akçadağları qu'on accède par des pentes plus brusques et plus rectilignes et dont les principaux sommets sont: Karadağ (1932 m.) Kurugöldüzü (1900-2000 m.), Derbent dağı ((2716 m.), Kekliceğ dağı (2747 m.), Kudurandağ

(2350 m.) sont formées, à l'Ouest de la ville d'Akçadağ (Arga), surtout par des calcaires à Miogypsines souvent associées à des Lépidocyclines. Cette série— essentiellement burdigalienne— épaisse de plusieurs centaines de mètres et légèrement ondulée est discordante sur le Nummulitique qui affleure au fond des canyons. L'ensemble est recouvert par des laves et des tufs.

Le fond du bassin est formé par des marnes et des calcaires lacustres qui s'étendent au Nord de Malatya, et surtout par des conglomérats néogènes. Ces conglomérats qui présentent un très grand développement au Sud-Ouest de la ville de Malatya à des altitudes voisines de 1000 mètres, en bancs presque horizontaux, sont entamés sur une profondeur de 40-100 mètres par la vallée du Beyderesi et celle du Sultan suyu, toutes les deux affluent du Tohma suyu, lui-même affluent du Firat. Des conglomérats calcaires moins rubéfiés et déposés en banc horizontaux, occupent toute la partie Nord du bassin et sont recouverts sur une hauteur de 40 à 50 mètres par la vallée du Tohma suyu, sur le bord de laquelle une terrasse d'alluvions domine la rivière de 40-50 mètres. Le plateau de Yazihanidüzü qui correspond à la partie Nord du bassin, développé entre la vallée du Thoma suyu et celle du Kuruçay et couvert de limons peu épais, considérés comme un loess, est une surface d'érosion inclinée vers le Firat. Ce plateau domine d'une cinquantaine de mètres la région de confluence du Thoma suyu et du Kuruçay avec le Firat le long duquel des alluvions forment des terrasses jusqu'à une altitude 700 mètres, soit 70-80 mètres au-dessus du fleuve.

Quant aux roches éruptives qui jouent un grand rôle dans la structure du bassin de Malatya, ce sont des laves et des tufs. D'après nos observations, ces épanchements sont en grande partie postérieurs au Nummulitique.

L'origine et l'évolution du bassin. — Le bassin de Malatya est situé, nous l'avons dit, dans le Taurus oriental ou pour être plus précis, dans les (Taurides); suivant l'expression de P. Arni. C'est la zone des arcs internes des guirlandes de l'Anadolu méridional, zone de plis serrés et de structure compliquée. Mais cette phase de plissements intenses affectant le Crétacé et le Nummulitique et suivie d'une phase continentale, s'est terminée dans notre région, vers le milieu du Tertiaire. La série des calcaires à Miogypsines qui forment les montagnes dominant la ville d'Akçadağ, à l'Ouest du bassin de Malatya, discordante sur le Nummulitique, est en effet, nous l'avons vu, très peu ou presque pas plissée, de mêmes que les dépôts néogènes qui occupent le bassin. Les terrains néogènes sont disloqués suivant un style différent. Ils sont brisés par des failles dont la plus importante est celle qui suit le bord occidental du bassin. Quand les failles ne sont pas apparentes, aux abords du bassin, le soulèvement de la montagne par rapport au bassin ou l'affaissement du bassin par rapport à la montagne n'est pas moins certain. De nombreuses vallées sont suspendues dans la surface soulevée et le contraste est frappant entre le relief mûr des plateaux et des montagnes et les vallées à fortes pentes encaissées dans ce relief.

Ainsi les terrains néogènes sont plus ou moins déformés et ce sont ces dernières déformations, accompagnées et suivies d'épanchements volcaniques qui ont déterminé la formation de la dépression. Le bassin de Malatya est donc d'origine tectonique. Il n'est peut être que la continuation des autres dépressions de la même origine orientées dans le même sens qui se poursuivent à partir de Gölbaşı jusqu'à la plaine d'Antakya, se rattachant ainsi à la dépression nord-syrienne.

Mais en réalité la formation du bassin de Malatya est complexe. La tectonique n'a fait que préparer la zone déprimée dont le relief actuel ne peut s'expliquer que par l'érosion. Il faudrait même supposer une double action: L'action d'un lac intérieur dont le séjour dans le bassin est attesté par la nature même des sédiments qui comblent encore une partie du bassin, et celle des rivières. L'étagement des plans de relief à l'intérieur du bassin, dont le raccordement est rendu difficile par la multiplicité des dislocations et le manque de bonnes cartes topographiques, est le résultat de cette double action.

L'encaissement des vallées dans le fond du bassin résultent d'une capture progressive des différents bassins fermés par le Firat. La vallée du Firat s'est approfondie au fur et à mesure que les lacs se vidaient, et cela d'autant plus de vigueur peut-être que l'Anadolu central et oriental se soulevait et l'Anadolu sud-oriental s'affaissait. Le Firat, après avoir fait un coude caractéristique à l'entrée du bassin de Malatya, se détourne du bassin et s'engage au pont de Kömürhan dans une gorge étroite et profonde, creusée dans des diorites. Des alluvions fluviales forment des terrasses le long du fleuve. Une de ces terrasses indiquée précédemment près d'Ispendere, domine le Firat d'environ 30 mètres sur la rive droite. Des terrasses plus hautes sont visibles sur la rive gauche jusqu'à une altitude d'environ 700 mètres, soit 70-80 mètres au-dessus du fleuve qui coule à cet endroit à une altitude d'environ 620 mètres. Ces terrasses diminuent de largeur jusqu'au pont de Kömürhan. Au delà de ce pont la route de Malatya-Elâziğ s'élève sur les flancs de vallons à forte pente. Mais des modelés à pentes douces correspondant à d'anciennes vallées mûres dominant les vallées jeunes actuelles se groupent à 150 ou 200 mètres au-dessus du Firat, à des altitudes absolues de 750-800 mètres. L'épaisseur des alluvions de ces anciennes vallées dépassent parfois 10 mètres. Il est probable, comme dit M. E. Chaput, que l'écoulement des eaux se faisait alors vers des bassins fermés situés à l'Ouest de Kömürhan et continus avec le bassin de Malatya.

L'évolution du modelé du bassin de Malatya a été donc réglée d'abord par un lac et ensuite par l'évolution de la vallée du Firat.

Le climat et la végétation. — Le climat du bassin de Malatya est continental. La température moyenne annuelle est de 13° environ. La température moyenne du mois de janvier est de -1°; celle du mois de juillet est de 26°. L'amplitude moyenne annuelle y est donc de 27°. Les extrêmes absolus sont de -17° et de 42°.

Malatya ne reçoit que 350 mm. de pluie. Le régime des précipitations a un caractère méditerranéen. Le maximum tombe au printemps. L'été est sec. Cette sécheresse se prolonge sur les premiers mois d'automne.

Le bassin de Malatya se présente en été sous l'aspect d'un steppe désolé. La chaleur y est très forte, et la campagne jaunie en raison du manque ou de la pauvreté des précipitations. Mais ce tableau change au printemps. Alors le bassin prend toute sa beauté sous une couverture végétale de toutes couleurs. Dans le déboisement de la région de Malatya l'exploitation des mines d'argent de Keban a joué un rôle décisif.

Les cultures. — Le bassin de Malatya est avant tout une région de vergers irrigués, groupés au bord sud du bassin, autour de la ville de Malatya, entre Gündüzbey, village situé au Sud de Malatya, dans la vallée du Derme suyu et Eski

Malatya (ancienne ville) située au Nord de Malatya. C'est comme une forêt-galerie crée le long de la vallée de Derme suyu et du grand canal d'irrigation du même nome. Le Derme suyu (cette rivière prend le nom de Bey deresî vers l'aval, dans le bassin) est alimenté par une forte source vaclusienne dont le débit est de 6-7 mètres cubes par seconde. C'est l'origine principale des eaux utilisées pour l'irrigation des vergers de Malatya.

Dans les vergers de Malatya on trouve presque tous les arbres fruitiers: pommiers, poiriers, pruniers, noyers, mûriers, pêcher et surtout abricotiers. La culture de la vigne est pratiquée aussi bien dans la plaine que sur les flancs des montagnes. Au Sud de Malatya la vigne monte jusqu'à 1600 mètres. Elle est irriguée dans la plaine. Depuis la construction des vois ferrées Malatya-Sivas, Malatya-Fevzipaşa, Malatya-Diyarbakır la culture des arbres fruitiers, surtout des abricotiers s'est beaucoup développée.

A côté des arbres fruitiers on cultive dans le bassin de Malatya tous les céréales: froment, orge, maïs. Les champs sont irrigués autour de Malatya. On y cultive aussi des légumes, le tabac et le coton. Avec l'usine de coton récemment construite à Malatya, cette ville est devenue un centre industriel important. Mais la plus grande partie de la matière première vient de la plaine d'Adana. Il ya aussi une usine de tabac à Malatya.

Malgré la place principale occupée par les cultures, l'élevage est important dans le bassin de Malatya. Le hara de Sultan suyu a donné un essor à l'élevage du cheval, du boeuf et du mouton. Le croisement des chevaux arabes avec les chevaux d'Anadolu, petits et rudes, produit une race forte et plus fine.

Les établissements urbains. — Le bassin de Malatya a été de tous temps une région de passage, un chemin naturel important de pénétration et d'invasion. Homme préhistorique, Hittites, Assyriens, Mèdes et Perses, Romains, Byzantins, Arabes, Turcs se sont succédé dans les deux sens. La région a été aussi une voie commerciale importante. Les routes qui se croisent dans le bassin de Malatya menant d'Istanbul et de Samsun à Bagdad et à Halep et vice-versa, sont aujourd'hui remplacées par les voies ferrées.

Les afflux de populations dans cette région fertile ont particulièrement profité aux établissements urbains qui se sont développés de très bonne heure aux croisements des routes. Aux temps des Hittites et des Assyriens, le principal centre urbain de la région a été (Maldija) des Hittites et (Meliddu) des Assyriens, situé au Sud d'Eski Malatya, près du village d'Orduzu, au bord d'une rivière alimentée par une source vaclusienne, sur une petite colline artificielle. Au temps des Romains cette ville a été remplacée par Melitene ou Melita, bâtie par les Romains, un peu plus au Sud, dans la plaine. Cette ville est restée jusqu'au début du XIX siècle la principale agglomération du bassin de Malatya. Mais elle est remplacée depuis par la ville actuelle de Malatya, située à 8-9 kilomètres au Sud de l'ancienne ville. Eski Malatya ou Eskişehir (Ancienne ville) n'est aujourd'hui qu'une ruine.

La ville actuelle de Malatya, avec une population de 37000 habitants et ses maisons très dispersées dans les vergers, est une grande agglomération. C'est un centre agricole et industriel et centre de communication important.

Mais le trait saillant de la ville de Malatya aussi bien que du bassin de Malatya, ce sont les vergers irrigués.

Resim 1 — Derme vâdisi.

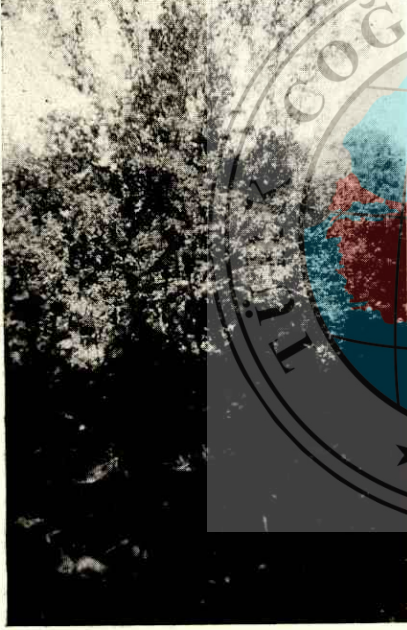
Resim güneye, Pınarbaşı'na doğru alınmıştır. Marınlar içinde açılmış olan vâdi yamaçları kısmen çıplak, kısmen bağlarla örtülüdür. Buna karşılık vâdi tabanı koyu bir yeşillığe boğulmuş olup içinde köylerin kaybolduğu bu yeşillik sık bir orman galerisi halinde bütün vâdi tabanı boyunca Pınarbaşı'na kadar uzanır.

Fig. 1 — La vallée du Derme şuyu.
Vue prise vers l'amont.

Resim 2 — Teede köyünde bir meyva bahçesi.

Fig. 2 — Un verger à Teede, village situé à 5 kilomètres au Sud de Malatya.

Resim 3 — Teede köyünde diğer bir meyva bahçesi.

Fig. 3 — Uu autre verger de Teede.

Resim 4 — Teede köyünde bahçeler arasında bir yol.

Fig. 4 — Une allée à Teede.

Resim 5 — Teede köyünde bahçeler arasında diğer bir yol.

Fig. 5 — Une autre allée à Teede.

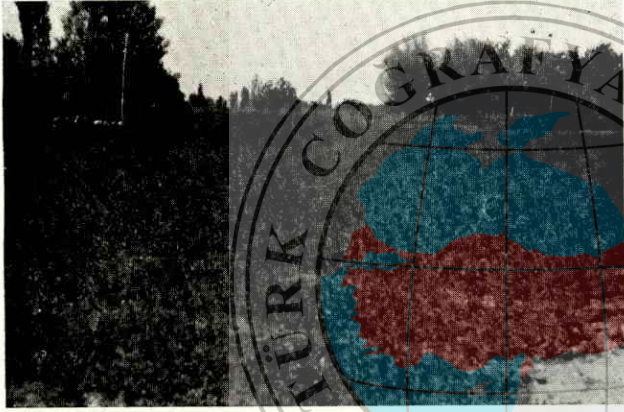
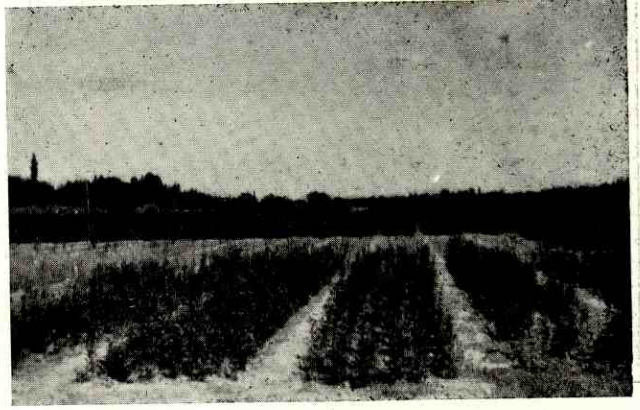
Resim 6 — Teede köyünden bir köşe.

Sokak, görüldüğü gibi, aynı zamanda su yolu olarak kullanılmaktadır. Evler kerpiçten yapılmakta ve genel olarak taş üzerine oturtulmaktadır. Teede köyünün bu köşesi bir vaha karşısında bulunduğu intibamı uyandırmaktadır.

Fig. 6 — Un coin du village de Teede.

Resim 7 — Tecde köyünde, başta kayısı olmak üzere bölgede yetişen her çeşit meyva fidanı yetiştirmek ve köylüye dağıtmak üzere kurulan fidanlık.

Fig. 7 — Jardin-pepinière réccement établi à Tecde.

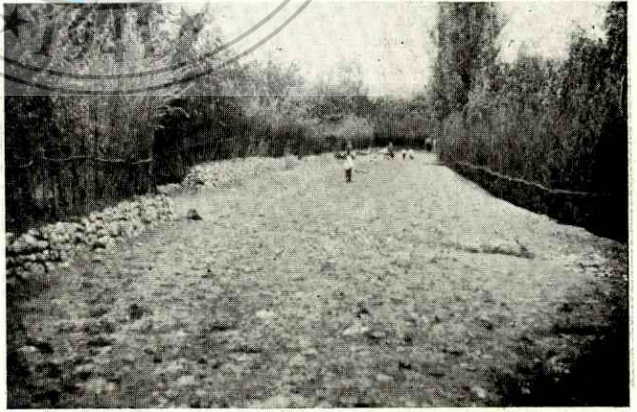
Resim 8 — Tecde köyü fidanlığının diğer bir görünüşü.

Fig. 8 — Une autre vue du jardin-pepinière de Tecde.

Resim 9 — Derme vâdisinin sol yamacı üzerinde İsmetpaşa - Gündüzbey yolu.

Yol, görünüşe göre bir taraça üzerinde yerleşmiş olup, iki tarafı bahçeler, ağaçlar ve çitlerle tahdidedilmiştir.

Fig. 9 — La route entre İsmetpaşa et Gündüzbey.

Resim 10 — Malatya - Eski Malatya yolu.

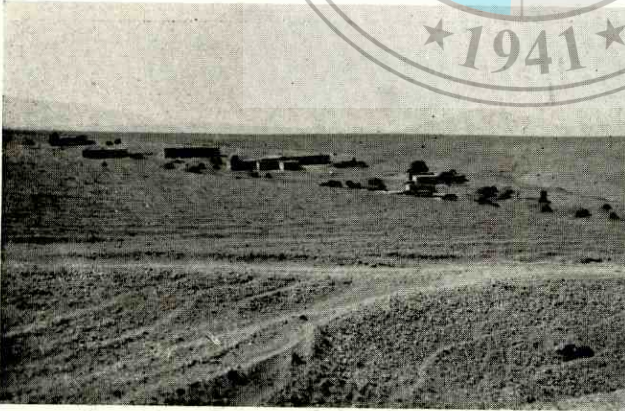
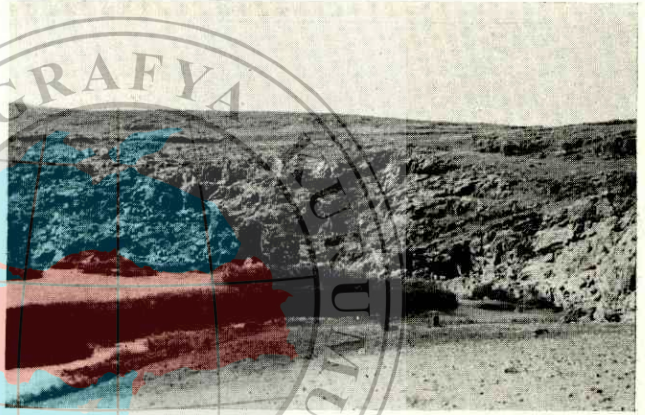
Yolun iki tarafı hendekler, çitler ve sık ağaçlarla sınırlandırılmıştır. Bunların arkasında her çeşit meyva ve sebze bahçeleri ve tütün tarlaları gizlenmektedir.

Fig. 10 — La route de Malatya - Eski Malatya [Ancienne ville].

Resim 11 — Malatya - Akçadağ yolu üzerinde Elemendik pınarı.

Kaynak billürlü mavimtrak kalkerlerin teşkil ettiği bir kaya bloğunun eteğinde küçük bir dere teşkil etmektedir. Kalkerle: kuzeye doğru Neojen konglomeraları altına kuvvetle dolmaktadır. Elemendik pınarı Malatya havzasında çok görülen karst pınarlarından biridir.

Fig. 11 — La source d'Elemendik, au bord de la route de Malatya - Akçadağ.

Resim 12 — Karanlıkdere köyü.

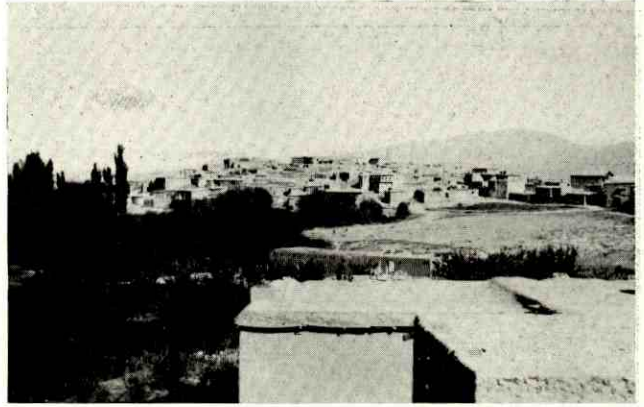
Karanlıkdere köyü tipik bir step köyüdür. Köyün bütün yeşilliği bir iki ağaca inhisar etmektedir. Evler kerpiçten ve bir kat üzerine yapılmıştır; mesken ve ahır bir çatı altındadır. Köy, suyunu birkaç kilometre uzaktan Sultansuyu'ndan getirmekte ve hayatını yaylâda biraz buğday ve arpa yetiştirmekle sağlamaktadır.

Fig. 12 — Le village de Karanlıkdere.

Resim 13 — Akçadağ kasabası.

Akçadağ [Arga] 2.000 i biraz aşan nüfusu ile küçük bir kasaba olup Akçadağ kazasının merkezidir. Kasaba, Akçadağlarının eteğinde kalkır bir mahmuz üzerinde yerleşmiştir.

Fig. 13 — Akçadağ [Arga], village situé à l'Ouest du bassin de Malatya au pied des montognes d'Açadağ.

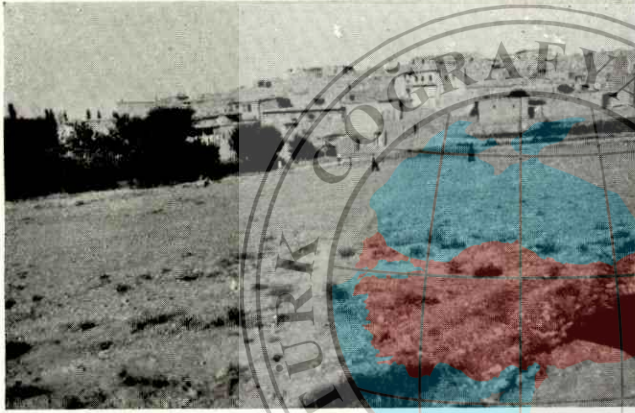

Resim 14 — Akçadağ'ın diğer bir görünüşü.

Akçadağ'da evler son derece sıkıdır. Bu bakımdan Akçadağ, Malatya ve dolaylarının bahçelere serpilmis dağınık iskân şekliyle büyük bir tazat balıindedir. Akçadağ, geçimi biraz tahil ekimine ve hayvan yetiştirmeye dayanan bir step kasabasıdır.

Fig. 14 — Une autre vue Akçadağ.

Les maisons à toits plats sont en ordre très serré. Toutes sont concentrées sur un épéron calcaire au bord du bassin. Akçadağ est une ville-typé de la stepe.

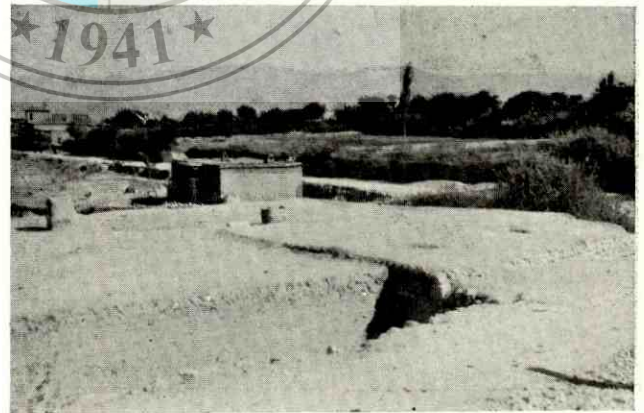

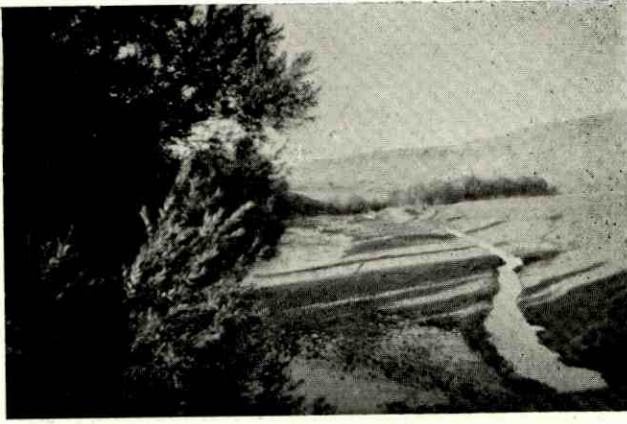
Resim 15 — Akçadağ'dan diğer bir görünüş.

Akçadağ'da evler genel olarak kerpiçten yapılmıştır. Pencereler çok küçüktür. Kalın bir toprak tabakasıyla örtülen damlar düzdür ve dağ eteğine doğru, resimde görüldüğü gibi yol ile bir seviyededir.

Fig. 15 — Une autre vue d'Akçadağ.

Au premier plan, une maison de pisé et à toit plât, convertie d'une épaisse couche de terre est même niveau que la route.

Resim 16 — Akçadağ pınarı ve Malatya havzasının batı kenarı.

Fig. 16 — La source d'Akçadağ et le bord occidental du bassin de Malatya.

Resim 17 — Akçadağları yamacından Akçadağ kasabasına ve Malatya havzasına doğru bir bakış.

Ön plânda, Akçadağların doğu yamacında yükselen Malatya - Elbistan ve Darende yolu; ortada Akçadağ, Erhaç düzü, Sultansuyu vâdisi ve harası; arkada Beydağı.

Fig. 17 — Une vue générale vers Akçadağ et le bassin de Malatya.

Au premier plan, la route de Malatya - Elbistan; au second plan, Akçadağ, Erhaçdüzü et la vallée de Sultansuyu; au fond, Beydağı.

Resim 18 — Akçadağ-Levent yolunda.

Yol, Akçadağların Malatya havzasına bakan doğu yamacını tırmandıktan sonra, 1300-1400 metre yükseltiye doğru oldukça düz ve kalker marnlardan müteşekkil bir yaylıdan geçer. Yaylı yüzeyi az çok yuvarlanmış lâv çaklları ile örtülüdür. Fotoğrafta, ön plânda, biraz ilerde, biri Elbistan, diğeri Levent doğrultusunda gitmek üzere iki yola ayrılacak olan Akçadağ-Levent yolu ve yaylı yüzeyi; arkada Doğanlar çayı vâdisi ve bunun gerisinde yükselen Karad volkanik kütleli görülmektedir.

Fig. 18 — La route qui va d'Akçadağ à Levent.

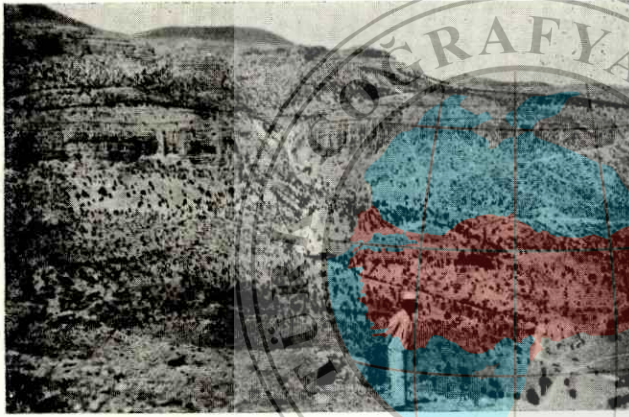
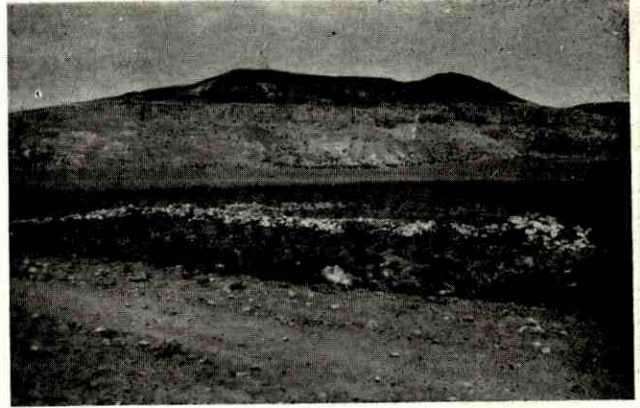
Vers 1300-1400 mètres la route passe sur un plateau assez plat couvert de cailloux plu roulés de roches éruptives. Au premier plan, sur la photographie on voit ce plateau, a masse volcanique de Karadağ.

Resim 19 — Karadağ'ın daha yakından alınmış bir fotoğrafı.

Ön plânda, az çok yuvarlanmış ve dağınık lâv çakıllarıyla örtülü yayla yüzeyi, geride Doğanlar çayı vâdisi ve bu vâdinin sol aklanını teşkil eden ve gerisinde yükselen Karadağ.

Fig. 19 — Une autre vue de Karadağ, vue prise de plus près.

Au premier plan, plateau couvert de cailloux plus ou moins roulés de roches éruptives; au second plan, la vallée de Doğanlar çayı; au fond, Karadağ.

Resim 20 — Akçadağ -Levent yolunda Doğanlar çayı üstünde.

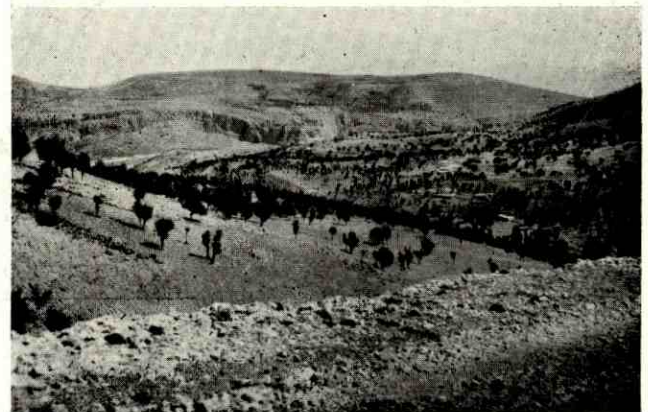
Doğanlar çayı yahut Kürtler pınarı Tohma suyunun bir kolu olan Leventler çayına dökülmektedir. Bizim geçtiğimiz sırada yatağında bir damla su göremediğimiz vâdinin derinliği 300-400 metreyi bulmaktadır. Vâdi yatay veya hafifçe dalgalı Neojen marnları ve marnların üstünde dik yamaçlar teşkil eden kalkerler içinde açılmıştır. Bu tabakalar Karadağ'ın lâv ve tüfleriyle örtülüdür. Doğanlar çayı vâdisi tipik bir kanyondur.

Fig. 20 — Le canyon du Doğanlar çayı.

A l'Ouest du bassin de Malatya, les montagnes dominant la ville d'Akçadağ [Arga] sont surtout formées par des marnes et des calcaires à Miogypsines. La série, épaisse de plusieurs centaines de mètres et légèrement ondulée, est recouverte par des laves et tufs de Karadağ qu'on voit au second plan.

Fig. 21 — Doğanlar çayı vâdisine diğer bir bakış.

Fig. 21 — Une autre vue du canyon du Doğanlar çayı.

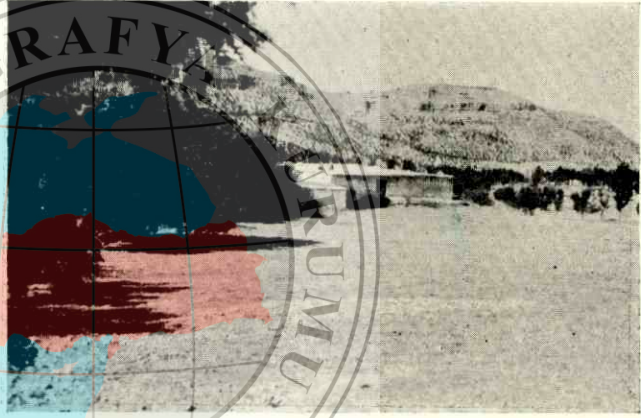

Resim 22 — Doğanlar çayının diğer bir görünüşü.

Fig. 22 — Une autre vue du canyon du Doğanlar çayı.

Resim 23 — Doğanlar çayı vâdisinin tabanı.

Fig. 23 — Le fond du canyon du Doğanlar çayı.

Resim 24 — Doğanlar çayı vâdisi.

Lâv ve tüflerin örttüğü hafifçe dalgalı yahut yatay bir halde bulunan ve alt Miyosene aidolan kalker ve marn tabaka arı, vâdi tabanında yüze çıkan çok kıvrımlı Numulitik kalkerler üzerinde diskordan bir halde görülmektedir.

Fig. 24 — Le canyon du Doğanlar çayı.

Le canyon est creusé dans des marnes et des calcaires à Miogypsines. La série peu plissée et recouverte par des laves et tufs est discordante sur le Numulitique qui affleure au fond du canyon.

